

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
Toimitteita

16

HELSINKI 2012

ISSN 1236-4304 (SARJA; PDF)

Viipurin viisas -
näkökulmia Jaakko Juteiniin

toimittaneet

Liisi Huhtala & Sanna Supponen

Juteinin ajan Viipuri, kaupunkikuvan kerrostumia

Rainer Knapas

Jaakko Juteini muutti Viipuriin maistraatinsihteeriksi heti vuoden 1812 jälkeen, jolloin Viipurin kuvernementti, ”Vanha Suomi”, Aleksanteri I:n manifestilla oli yhdistetty vuonna 1809 vallattuun ”Uuteen Suomeen”. Juteinin Viipurin vuosikymmenet 1810-luvulta 1850-luvulle sijoittuvat tähän ”jälleenyhdistämisen” aikakauteen, jolloin Viipuri muuttui venäläisestä kuvernementinkaupungista ja linnoituksesta suomalaiseksi läänin residenssikaupungiksi; samoina vuosikymmeninä kaupungin ulko- ja kotimaan kauppaa sekä teollisuus kasvoivat voimakkaasti.

Juteinin alkukauden Viipurin kaupunkikuva oli yleispiirteiltään pikemminkin baltialais-saksalainen kuin suomalainen: vanha kaupunki oli muurien ympäröimä, kivistä rakennettu yhtenäinen kokonaisuus, jonka ympärille levittäytyivät sekä itään että länteen vielä aktiivikäytössä olevat linnoitusvallien vyöhykkeet. Keskipisteenä oli linna, 1700-luvun lopun asussaan. Kaupunkiin oli 1790-luvulla valmistunut useita uusia hallinto- ja sotilasrakennuksia sekä kaksi uutta kirkkoa. Satama sijaitsi keskellä kaupunkia linnan ja linnan sillan kupeessa.

1800-luvun alkupuoliskolla kaupunkiin saatiin toisaalta runsaasti uusia julkisia ja yksityisiä rakennuksia. Toisaalta havaittiin ensimmäisen kerran eräänlaisen paikallisen historiromantiikan hengessä myös vanhimpien rakennusten (linnan, kirkkojen, Pyöreän tornin ja kaupunginmuurien) arvo paikallisen ja koko Suomen historian muistomerkkeinä.

A.G. Hallstenin *Suomen Maantiede* -kirjan vuoden 1859 painoksessa kuvaillaan Viipuria seuraavasti:

Wiipuri, wanha, hyvästi linnoitettu, Wiipurinlahden rannalla. Täällä on howi-oikeus ja läänin kuvernööri, waihetuspankki, (civil)gymnasiumi, ylä-alkeiskoulu, 2 nais-koulua, suomalaisen kirjallisuuden seura, talous-seura, ojennus-laitos ja siihen yhdistetty kurjain lasten hoitolaitos (Nygårdin maalla Wiipurin pitäjässä), 6 kirkkoa, moniaita wapriikoja. Wiipurista wiedään enemmän kuin mistään muusta Suomen kaupungista ulkomaalle kaupankalua, joka on Kuopion läänin sahoista tuotuja plankkuja ja lautoja. Mutta kaupanliike on enemmiten ollut muukalaisten käsissä. Wiipurin krinkilät owat kuuluisat. 8578 asuk.

Samassa yhteydessä mainitaan kaupungin historian pääkohdat: linnan perustaminen 1293 Torkkeli Knuutinpojan toimesta, kaupunkioikeudet 1403, Erik Axelinpoika Tottin kaupunginmuurit 1470-luvulta, Wiipurin pamaus 1495 sekä ”Viipurin kujanjuoksu”, meritaistelu Viipurin lahdella 1790. Juteinin aikana ei vielä yksilöity Ruotsin vallan aikaista 1500- ja 1600-lukujen rakennus- ja asemakaavahistoriaa ja sen muistomerkkejä tarkemmin, esimerkiksi Pyöreän tornin tai Pantsarlahden bastionin historiasta ei yleensä mainita mitään. 1700-luvun lopun sinänsä merkittävät kaupunkikuvan lisät olivat taas aivan liian nuoria herättääkseen historiallista mielenkiintoa.

Viipurin rakentumisen vaiheita

Viipurin kaupungin rakentamisen vaiheita voidaan tiivistää seuraavasti:

1293 Linna perustetaan

1477 Kaupunginmuuri torneineen

1547 Pyöreä torni

1563 Vallin kaupunginosa, bastionit Pantsarlahti ja Äyräpää

1640-luku: asemakaavan ”regularisointi”, kivitaloja

1710 Pietari Suuren valloitus, Viipurista venäläinen linnoitus- ja rajakaupunki

1730-luku: uusi, länteen suunnattu linnoituksen osa: Pyhän Annan kruunu sotilasrakennuksineen

1793 Vallin kaupunginosan palon jälkeen uusi asemakaava; uusia julkisia rakennuksia; linnoituslaitteita vahvistetaan; uusi Raatihuone; Kristuksen Kirkastuksen kirkko; Saksalais-ruotsalainen kirkko; kellotorni; runsaasti kasarmeja; johtavien kauppiaiden uusia kivitaloja

1700-luvun jälkipuolisko: esikaupunkiasutus muodostuu ja kasvaa

1812 Kuvernementin yhdistäminen ”Uuteen Suomeen”

1823 Neitsytniemen uusi asemakaava

1860 kaupungin muurien purkaminen alkaa, linnoitus lakkautetaan

1861 uusi asemakaava.

C.W. Gyldénin kaupunkikartta (1839) kuvaa Juteinin Viipuria ennen suuria taloudellisia ja rakenteellisia muutoksia, Saimaan kanavaa (1856) ja Pietarin rautatietä (1870). Niemien, kannasten ja lahtien hallitseman maiseman keskipisteessä ovat Linna ja Linnansilta, jotka jakavat linnoituskaupungin kahtia: vanhin, vielä muurien ympäröimä Linnoitus ja sen laajennus (Valli) kaakossa, koillisessa Pyhän Annan kruunu-linnoitusosa. Ulompien vallien edessä on 130 venäläisen sylen levyinen, rakentamaton linnoitusplanadi. Vasta tämän ulkopuolelle sallittiin puinen esikaupunkiasutus. Viipurissa noudatettiin Venäjän linnoituskaupunkien yleisiä rakennussäädöksiä, joiden mukaan kaupunkien alueeseen aina kuului varsinaisen linnoituksen (*krepost*) lisäksi esikaupunkiasutuksia (*forštadt*). Kaupungin ulkopuolelle ryhmittäytyivät kartanot kuten Monrepos, Herttuaala ja Liimatta sekä kauempana Saarela ja Kiiskilä.

Kaupunkia ympäröi muuri, johon kuului 7 pienempää bastionia sekä suurempi ”Demilune” itään päin. Näissä oli kahdeksan vartioitua porttia; arkitektonisesti komeimmat olivat Turun portti Linnansillalle ja Haminan

portit 1770-luvulta Pyhän Annan kruunun linnoitusosassa, lisäksi Pietarin portti Pyöreän tornin luona.

Muutoksia kaupunkikuvassa vuoden 1812 jälkeen

Kaupunkipaloissa 1817 ja 1834 Paraatikentän ja ruotsalais-saksalaisen kirkon länsipuolella sijainneet korttelit tuhoutuivat osittain. Jälleenrakentaminen tapahtui osin vanhoja perinteitä seuraten, osin uudemman suomalaisen, arkkitehti C.L. Engelin edustaman helsinkiläisen uusklassismin hengessä.

Tärkeimpiä uusia julkisia rakennushankkeita:

1828-33 Maaseurakunnan kirkon uudistaminen (arkkitehti C.L. Engel)

Juteini huomioi kirkon uudistamisen keskiaikaisesta luostarikirkosta ("manasteri") uuteen uusklassilliseen asuun inskriptioehdotuksella *Sanan Saattaja Wiipurissa* -lehdessä 27.11.1841 "Kiwi-piirros Suomen Kirkolle Wiipurissa 1831":

Koska wanha Ruotsin walda
autti Suomen Paawin alda,
Manasteri muutettiin,
Temppeliksi laitettiin,
josta Kirkko kaunistettu
uskolle on uudistettu.

Vaihtoehdoksi hän esitti:

Tämä rauhan rakennus,

wanha niin kuin wapaus,
uskolle on uudistettu
Kaupungille kaunistettu. (II: 105)

Rakentaminen jatkui:

1828 Paloasema (arkkitehti C.L. Engel)
1826 silta Papulansalmen yli
1830-luku: ensimmäinen julkinen puisto
1832 Seurahuone (A.F. Granstedt)
1842 Pakkahuone (C. Leszig)
1845 Hovioikeuden presidentin virka-asunto (E.B. Lohrmann)
1847 Mendtin talo Siikaniemen torille (E.B. Lohrmann)
1854 Ruotsalainen kymnaasi

Juteini kommentoi runomuodossa myös kaupungin muita ajankohtaisia tapahtumia, kuten Monrepos'n kartanon omistajan Paul von Nicolayn Kööpenhaminasta hankkiman Väinämöisen patsaan paljastamisen jo silloin kuuluisassa puistossa ("Kunnian Osoitus Väinämöisen Kuwalle Wanhassa Wiipurissa vuonna 1831", *Sanan Saattaja Wiipurissa* 29.9.1833):

Wäinämöinen woimallinen,
Runon Isä riemullinen
rakastettu, rauhallinen!
terwe tullen Wiipuriin,
Karjalinnan Kaupungiin! (II: 90)

Samoin hän muisteli runolla linnan tulipaloa vuonna 1834 otsikolla ”Tulipalo Wiipurin Linnassa (* Jonga on rakendanut Ruotsin Wäli-Wallitsija eli Waldiaan lainen Torkeli Nuutin poika vuonna 1293) kewäällä vuonna 1834” (*Sanan Saattaja Wiipurissa* 29.6.1835). Runoon sisältyy värikäs kuvaus ukonilmasta ja itse palosta, jolloin linna oli kuin ”iso ahjo Ilmarisen”. Päätösriveissä hän palaa linnan arvoon Suomen historian ”muisto-merkkinä”, asia joka oli tällä vuosikymmenellä vielä uusi:

Mutta nyt on torni tyhjä
niin kuin kirnu karsinoinnut,
amme ammeita isombi,
perin pohjin palaneena
tosin turmion näköinen.
Muuri toki murtumata,
rungo jalan Jättiläisen,
ombi kauan kestävässä
muisto-merkkinä ajalle. (II: 92)

Viipurin kaupungin historian käännekohdista Juteini nosti tuotannossaan esille myös Nuijasodan tapahtumat 1597 (1840) sekä ruotsalais-suomalaisessa Viipuri-perinteessä keskeisen Viipurin pamauksen 1495 (1844). Uudisrakennustoimintaa tai kaupunkikuvan muita muutoksia hän ei käsitellyt, vaikka hänen virka- asemansa maistraatinsihteerinä sinänsä olisi antanut tähän hyvät mahdollisuudet.

Viipurin kansallisuudet ja kaupungin historia

1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla Viipurin asukasmäärä kasvoi huomattavasti; vuoden 1812 asukasluku nelinkertaistui 1870-lukuun mennessä. Kielten ja kansallisuuksien väliset suhteet muuttuivat suomen- ja ruotsinkielisten hyväksi, saksalaisten ja venäläisten suhteellinen osuus väheni.

Vuosi	Asukkaita	Saksalaisia	Venäläisiä	Ruotsalaisia	Suomalaisia
1812	2900	12,5 %	29,2%	14,2%	43,9%
1870	13466	4,5 %	19,4%	18,1%	55,0%

Juteinin aikana muuan muassa Hovioikeuden perustaminen 1839 sekä koululaitoksen ruotsinkielistäminen 1840-luvulla toivat uutta, ruotsinkielistä virkakuntaa Viipuriin. Linnoituksen lakkauttaminen vähensi puolestaan venäläistä sotilaallista läsnäoloa. 1800-luvun alkuvuosikymmeninä venäläisten osuus tontinomistajista oli kuitenkin huomattava: esimerkiksi Katariinankadulla/Linnankadulla Holmbom, Jaenisch, Kuhlman, Rothe, Tuderman ja Wahl, mutta myös Aleneff, Borisov, Budanov, Dibov, Golovanov, Istomin, Listvennikov, Schuschin, Stroganoff, Tihanoff ja Tschuschoff.

”Viipurin romantiikan” saksankieliset runoilijat 1800–1810 (Ludwig Heinrich Nicolay, August Thieme, J.C. Evert) korostivat seudun suomalaisia erityispiirteitä, luontoa ja kansaa sekä kansanrunoutta, ei niinkään historiaa. 1800-luvun alkupuolen matkailijoiden kuvauksissa mainitaan yleensä linnan ja kaupungin perustaminen sekä Suomen muista kaupungeista poikkeavat kansallisuuksien, uskontokuntien ja kirkkojen määrät. Venäläiset kävijät korostavat Pietari Suuren valloitusta 1710 ja siihen liittyviä muistoja. Viipurin pamaus 1495 esiintyy perinteisesti ruotsalaisissa kuvauksissa, Viipurin rinkelit mainitaan lähes aina kaupungin tunnuksena.

Sanan Saattaja Wiipurissa -lehdessä ja runopainatteissaan Juteini ei ota kantaa kaupungin ajankohtaisiin kieli- ja kansallisuuskysymyksiin tai mahdollisiin ristiriitoihin tällä alalla. Ruotsin- ja saksankieliset kaupunkilaiset sivuutetaan lähes täysin, samoin venäläiset. Viipurin tulevaisuuden Juteini

kytkee Saimaan kanavaan sekä kaupan ja merenkulun edistämiseen (”Höyry-laiwa Wiipurissa 1839”):

Laiwassa laitettu konstilla keino

walkean woimalla waikuttaa:

Rosenjus, Seseman, Hakmanni, Heino

kauppansa kaiketi saawuttaa.

Kilwalla waan

kiikutellaan

tawarat tallelle Wiipuriin. (II:98-99)

Kirjallisuus

Gardberg, C. J., Welin, Per-Olof, *Viipuri. Kivestä rakennettu kaupunki.* Helsinki: Otava 1996.

Kauppi, Ulla-Riitta, Miltšik, Mihail, *Viipuri, Vanhan Suomen pääkaupunki.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1993.

Knapas, Rainer, *Monrepos. Ranskalaisen kulttuurin pohjoinen keidas.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008.

Meurman, Otto-I., ”Viipurin arkkitehdit”, *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 2. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 1977.

Miljukov, A., Pogreboff, Sergei, *Kuvauksia Suomesta.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007.

Naumenko, Valentina, ”Zdes’ na kontše Rossii ispolinskoj...” *Finljandija v tvortseskom nasledii russkih putešestvennikov XVIII-natšala XX vekov.* Jaroslavl: Remder 2010.

Neuvonen, Petri, *Viipuri: rakennusperinnön seitsemän vuosisataa.* Suomalaisen kirjallisuusseuran Toimituksia 1156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008.

Neuvonen, Petri, Pöyhiä, Tuula, Mustonen, Tapani, *Viipuri: opas kaupunkiin = Vyborg: town guide.* Helsinki: Rakennustieto 1999.

Ruoff, Eeva, *Monrepos.* Porvoo: WSOY 1993.

Schweitzer, Robert, *Die Wiborger Deutschen.* Saksalaisen kulttuurin edistämissäätiön julkaisuja 3. Helsinki: Saksalaisen kulttuurin edistämissäätiö 1993.

Viipurin kaupungin historia, osa 4:1. Vuodet 1812–1840. Kirj. J.W. Ruuth ja uud. Erkki Kuujo; *osa 4:2. Vuodet 1840-1917.* Kirj. J.W. Ruuth ja uud. Aimo Halila et al., Helsinki: Torkkelin säätiö 1981.

Viiste, Juhani O. V., *Viihtyisä vanha Viipuri.* Porvoo: WSOY 1943.